

Знање о незнању – основни мотив организовања симпозијума о војној науци

(Уводно излагање)

Мр Душан Вишњић, пуковник*

Поштована господо,

Симпозијум о војној науци је вољни, не и самовољни, избор вашег домаћина – Института за ратну вештину. Кажем не и самовољни, јер би то било незамисливо и неостварљиво без сагласности и подршке војног врха. У овом контексту, под речју „воља“ подразумевам разумску, позитивно мотивисану тежњу ка научним помацима и смишљену, планску активност њиховог достизања.

Иначе, трајна основна оријентација Института јесу фундаментална истраживања проблема друштвених сукоба, посебно оних екстремно деструктивних, а основни смисао његове делатности јесу развој и формулисање теорија које неће служити само за разумевање и објашњење феномена сукоба већ и као поуздан ослонац целисходног војноодбрамбеног организовања и деловања.

Као јединствена научна установа Војске и државе, Институт, у свом деловању, поред филозофских, општих и посебних метода, те инструмената и техника истраживања, користи и одређене постулате. Први од два одабрана, који би се могао назвати и основним критеријумом избора чланова Института, *de facto* је својеврсна парафраза натписа изнад улаза у Платонову академију: „ко не зна математику нека не улази“. Изнад улаза у ИРВ пише, за оне који владају тим „писмом“: ко не зна слободно да мисли и ако није спреман да такво мишљење јавно саопшти – нека не улази. Други постулат којим исказујемо наш однос према стварности гласи: „Теорије које не успевају да објасне све што је у њиховом домену морају се превазићи“.

Војне науке

Наглашена хетерогеност филозофско-методолошких и епистемолошких приступа чланова наше научне заједнице у решавању тог пробле-

* Институт за ратну вештину – Београд.

ма, те научна и стручна пракса, указују на то да је појам *војне науке* изразито контроверзан. Стичем утисак да се такво стање могло поодавно превазићи да је било довољно добре воље, организованих, конструктивних дијалога и енергичности оних који одлучују. Властито мишљење прилажем расправи о тој теми као повод за размишљање.

Полазим од једног Ајнштајновог, рекао бих, непретенциозног одређења науке. Он је тврдио да је наука покушај да се хаотична разноликост наших чулних доживљаја усклади с логички јединственим системом мишљења. Та тврдња је, разуме се, само донекле тачна, но с обзиром на то каква је природа војних феномена, какви су услови њиховог сазнавања, те какав је методолошко-епистемолошки статус већине војних наука, то Ајнштајново лепо запажање о релацији искуство – логика и њеном значају за војно мишљење заслужује знатно више наше пажње од једноставног цитирања.

До знатно одређенијег смисла и оправдања за постојање система војних наука долази се посредством филозофске категорије тоталитета или процеса тотализације. Тоталитетом се сматрају и посебније целине у које се може уврстити и систем војних наука како га видимо ми у Институту. Но, чини ми се да је оправданије говорити о процесу тотализације, јер смо уверени да смо на самом почетку темељитог решавања проблема војног мишљења, а да је крај тешко сагледив, јер се појаве научних диференцијација и интеграција одвијају упоредо. Онтолошки посматрано, ми у систем војних наука уврштавамо сва релевантна знања, независно од тога којој тзв. матичној области она припадају, јер без такве целине измиче нам тоталитет појаве која је објект нашег интересовања, наша знања остају непотпуна, а пракса ослоњена на таква знања постаје привид праксе или диспраксија. Епистемолошки, ми узимамо у обзир досадашња знања која постулативно сматрамо несумњивим, но свесни смо чињенице да без посебних истраживања нећемо доћи до поузданије спознаје проблема. На крају, кад је реч о аксиолошком моменту тотализације, можда бар на овом примеру није потребно доказивати непостојање било каквих личних или групних мотива за такво опредељење. Делујемо по налогу сопствене савести и највеће „признање“ које очекујемо, сада и убудуће, јесте конструктивни критички однос према нашим настојањима да дођемо до система војних наука високог степена инструменталности.

Додајем претходно реченом и један принцип, о којем ће у посебном саопштењу бити више речи, а који би се могао назвати и принципом ирелевантности припадности неких знања матичној науци. Наиме, ако нека наука, из било којих разлога, занемарује један, за одређену професију функционално значајан сегмент свог предмета истраживања, тада та професија, развојем таквог једног исечка туђег истраживачког поља, не само да не чини никакав преступ, него обогаћује ту матичну науку и тако даје допринос човековој спознаји уопште.

О овој тези (и њој сличним) у нас је много писано. Уместо осврта на та, често и веома удаљена гледишта, задржаћу се на оним моментима тезе које сматрам нужним и довољним за одговор на постављено питање.

1) Критичко мишљење указује на ближе ограничености неке датости, као и на могућност превазилажења тих ограничења. Војна доктрина не заслужује да буде критикована као наука јер би то био пуцањ у празно. Зато уместо да се она критикује, сматрам пожељном критику схватања и практиковања доктрине као науке. Мњење да је војна доктрина аутентична, фундаментална и апликативна војна наука и пракса и да нам поред ње никаква друга ортодоксна војна знања нису потребна веома је блиско религиозном веровању. Такво схватање и таква пракса морају се превазићи, јер је реч о случају отуђења које, ако поприми облик доктринарства, постаје екстремно и, како каже савремени филозоф науке Пол Фајерабенд, против њега је свака борба узалудна, јер доктринар је фанатични бранилац доктрине без обзира на то да ли је она одржива или не и да ли противуречи стварности, уму, разуму и критичкој аргументацији.

Они који тако мисле и делују требало би да се запитају какво објашњење неке појаве оружане борбе налазе у било којој и било чијој војној доктрини, па ће се веома брзо уверити да тамо наилазимо на рецепте за деловање, добијамо одговоре на питање како нешто ваља урадити, што и јесте прави смисао постојања доктрине. Питање зашто се нешто тако дешава, а не некако друкчије, ствар је науке.

2) Подсетимо се укратко на неке разлике између научних и стручних, односно доктринарних знања. Аристотелова подела живота на биос теоретикос и биос практикос, претпостављам, може се узети као прапочетак расправе о односу науке и струке. Таксативно дате разлике тих области могу се свести на следеће: предмет науке су проблеми који се пред човека постављају (на пример, проналажење лека против сиде), а предмет струке (вештине) јесте проблем извођења конкретне радње. Теорија науке је систем темељних научних појмова, а струке – правила или норме човекове делатности. Научни рад доводи до сазнања, а стручни рад се на сазнањима заснива. Научна постигнућа имају велику потенцијалну моћ, која се стручним радом претвара у стварну корист. Научно откриће је увек морално, практична примена отвара моралне дилеме. Научно откриће неће променити људску праксу ако се у њој не примени. Наука је трагање за истином, струка трага за конкретним решењем на основу науке. Дакле, премда су у интимној вези, наука и струка су несумњиво различне области човекове праксе.

3) Како и зашто се доктрина супротставља полемистици? Најтежи, најжилавији противник полемистике, засад као ортодоксне војне науке, јесте војна доктрина. Доктрина се на пасиван, али веома ефикасан начин супротставља не само полемистици као својој, условно речено, новој владарки него и продору било каквих нових, појединачних истина у

војну духовну сферу. Она на науку не реагује, јер не полази од било каквог научног фонда, нити му се враћа.

Научне теорије имају способност развоја, побољшања, којима неутралишу тешкоће које првобитно нису биле у стању да савладају. Доктрина такву способност не поседује и због тога се о њој с резервом може говорити као о теорији. У какве невоље могу dospети ова војска и ова држава ако буде истрајала на копирању и идеолошко-козметичким корекцијама старе доктрине – није тешко предвидети. Постојећа доктринарна знања морају бити проверена научно верификованим методама да би се видело има ли у њима нечег инваријантног што би било пожељно да се угради у теоријски фонд полемистике, као и у нови доктринарни систем Војске.

Ниједна доктрина не поштује принцип: знати да би се могло предвидети, предвидети да би се могло предупредити. За разлику од доктрине, свака, па и најнеразвијенија наука обезбеђује барем минималну основу за предвиђање, ту насушну потребу војне делатности. Међутим, наука се у нас доживљава као привилегија елите која поседује своје, обичном смртнику неприступачне стандарде бављења науком. Та елита (камо среће да је заиста имамо на критичну масу научне свести), уместо да буде рационално искоришћена зарад општег добра, била је дуго гурана у страну, на маргину збивања.

4) Шта још иде на руку доктрини, а против полемистике као науке?

Услови за научну делатност. Таксативно наведени, ти услови би били: постојање јасне сврхе, програма стратешких праваца те делатности (засад ми такво нешто немамо) и јасног модела операција у комуникацији у истраживачком процесу (он је нама јасан само теоријски, а у пракси се веома много деформише). Имуитет полемистике засад је веома лош и зато њу такође убрајам у неуслове за научну делатност. На крају, постоји проблем производње научног кадра, који је основни проблем за будућност војне мисли. Јер, без мислећих људи и њихових организационих језгара развој Војске се озбиљно доводи у питање.

Неколико речи о „искуству“. Екстремни емпиризам, у прошлости и сада, био је једна од основних препрека развоју нових истина о проблемима оружане борбе, а тиме и главна кочница развоја полемистике као науке и доктрине као упутства за практично деловање Војске. Због ослањања на искуство доктрине су биле окренуте прошлим, а не будућим ратовима, за које су наводно и писане. Ако би полемистика остала, као војна доктрина, искључиво емпиријска наука, она би била брана развоју новог типа сазнања – рационално-теоријског типа.

Негативни војнички дух. Војвода Живојин Мишић записао је у својој *Стратегији* да официр мора бити интелектуалац, позитивног карактера, односно несумњивих моралних врлина, јер само морално и духовно снажна личност може да буде професионално одговорна у миру и да позитивно стоји на бранику отаџбине у рату. Поданик у официрској униформи не може учинити ништа ни за себе, ни за друге. Свака, па и

наша војска, у свом саставу има, на сву срећу по правилу, знатно више официра на које се односи Мишићев захтев него оних других, које војвода сврстава у непожељне, тј. у поданике (ћифте, малограђани). Ти „други“, мада малобројнији, и обично без значајније улоге у Војсци, знају на свој начин да се наметну и доведу организацију до кризних тренутака, чак и до озбиљније стагнације. Најтеже последице су у духовној сфери – спречавање развоја напретка науке.

Здраворазумска основа сазнајне моћи официра. Наш официр у војној академији недовољно изучава логику као фундаменталну и (за све остале науке) инструменталну научну дисциплину, односно као једино поуздан критеријум мишљења. Његов критеријум мишљења је здрави људски разум, дограђен и модификован (непосредно) средњо-школском логиком (оних који су логику учили као наставну дисциплину) и, посредно, логиком наставних предмета изучаваних у средњој школи и у војној академији. Основа сазнајне моћи официра, дакле, остаје тзв. мање-више дограђена *logica utens* или здрави људски разум, који теже разумева појмовно мишљење. Зато је он често противник научних знања, а заговорник догматизованих доктринарних ставова. Без *logice docens* – нема полемистике као науке.

О три значајне заједничке празнине у систему научних и стручних, односно доктринарних знања

1) Народи којима је стало до властитог индентитета негују своје обичаје и тако чувају властите корене. Они се и у науци враћају у своју прошлост и животворују своје историјско наслеђе, повезујући тако прошлост са садашњошћу. То је била и остала једна од основних потреба људског духа јер истинска наука није само она новијег датума. Како ми радимо илустроваћу са два примера.

Пример први. Стеван Немања је оставио потомству тестамент такве духовне снаге, тако импресивних, далековидих порука стратешког значаја да свакоме ко их прочита постаје јасно зашто се Српство још налази тамо где је било пре 800 година – у позицији „с једне стране пси, с друге стране вуци“. Послушајмо само нека завештања: „...народ без земље не може се назвати народом, јер народ чини земља. Ако хоћеш своју земљу мораш на њој бити и остати. Стотинама година смо ту, а још се у нама није стишао луталачки нагон, кипи и прелива се овај народ и отиче на све стране као младо вино, још нас не држи земља. Бојим се, расућемо се у друге чврсте и стојеће народе, разлићемо се као вода низ планину у туђе реке и нестати у њима као да нас никада није било. Окупите све наше земље и окупите се сви у земљи. Народу је земља мајка, вечна родиља народа. Љубите сваку њену стопу и сваку груду.

„Цареви и краљеви моћнијих држава не дадоше нам да оснујемо своје краљевство или царство. Мени дадоше да владам овим народом с

којим они сами не могу изаћи на крај, јер нас никада не могу ни покорити ни признати за себи равне. Добри смо им док им служимо, али чим помислимо на своју државу ето их с великом војском да нас казне.

„Црква је велика лађа која плови према дубоким и далеким нама незнатим временима и људима. Срећан сам што је моја Студеница заплвила према вековима. Наши далеки потомци препознаће нас по Студеници и поносити се што су племе немањихко. Зато градите за данас, градите за сутра, али градите и за векове. Кад се гради за народ онда то мора бити трајно и јако као сам народ.

„Народ увек живи између својих гробова и небеса својих. Они који не знају за своје гробове никада неће постати народ. Мртви ће ти увек рећи докле допире твоја земља.

„Један народ једна држава, то је мој наум био и остаје и ја вам га предајем у завет свима од сада па до века. Највећа нам је невоља била што је свако на свом брегу и свако у својој долини, од свога властелинства хтео правити своје царство.

„Језик чувајте као земљу. Не узимајте туђе речи, јер узмеш ли је знај да ниси освојио него си себе потућио. Народ који изгуби свој језик престаје бити народ. Битка за језик је вечна. Језик је снажно оружје. Чувајте се инојезичника. Раздвојени делови народа ће се кад-тад спојити, као вода чим пукну бране које га задржавају. А језик, језик је тада вода, увек иста с обе стране бране, која ће се као тиха и моћна сила која брегове рони опет спојити у једно отечество и једну државу“.

Пример други. Из далеке прошлости враћам се у знатно ближу, у другу половину 19. и прве деценије 20. века. Шта ми знамо о Матији Бану, Јовану Драгашевићу, Јовану Мишковићу, Живку Павловићу и многим другим официрима и њиховим делима? Нису ли у непосредној позитивној корелацији са потоњим ратним победама српским следећи подаци: 30 официра академика (међу њима два председника), 33 министра војна, два председника владе, два министра иностраних дела, 11 министара грађевине, седам државних саветника, два сенатора... Чини ми се да јесу. Закључимо посредно: без официра академика мали су изгледи за појаву нових Мишића, Путника, Бојовића, Вукотића и сличних. У ИРВ тај се проблем изучава у оквиру пројекта „Историја ратне вештине“.

2) У систем војних наука и доктринарни систем треба унети неопходне садржаје психо-социјалне и филозофске антропологије. Ево најпре неколико сажетих психо-социјалних антрополошких ставова: човек је једина врста масовног убице, једини сисар убица и садист великих размера. Човеково својство је малигна агресивност, тј. окрутност и деструктивност. То својство није филогенетски програмирано и није биолошки прилагодљиво. Човек не доживљава све људе као чланове исте врсте због помањкања инстинктивне опремљености. Због тога он странца доживљава као припадника друге врсте. Следи парадокс: човека људска природа чини нечовечним. Човекова ратоборност

није функција његових природних нагона, већ резултат његовог цивилизацијског развоја.

Једна лична опаска: речи „рат“ и „мир“ сматрам архаичним стереотипима, превазиђеним полемолошко-иринолошким категоријама и радо их замењујем Аристотеловим одређењем „стања“ као рђавог или повољног положаја стварности. Јер је, по мом суду, човечанство одавно доспело у фазу ни рата ни мира, или и рата и мира. Хераклитовски схваћено човечанство је само једно глобално осцилујуће сукобиште са мноштвом посебних и појединачних сукобишта и ратишта.

Извесни амерички конгресмен изјавио је у време Првог светског рата да чим рат почне – погине истина. Ту лепу метафору у наше време треба мало кориговати. Наиме, сада та мисао гласи: чим погине истина, почне рат. Мислим да емпиријских чињеница за потврђивање те истине имамо напретек. Етички проблем рата давно је решен: у западној, католички утемељеној култури „заборавило“ се на Хегелово упозорење да истина нема цену. Тамо се истином одавно тргује као било којом другом робом. Објавивши смрт истини, Запад је, барем засад, легализовао право јачег.

Човечанство се, и поред заглушујуће буке о тзв. новом светском поретку, дакле потпуном реду, *de facto* налази у раздобљу дезоријентације и беспућа, јер људски род никад није имао јединствену сврху и системе вредности, те човек човеку није постао, нити ће, вероватно, икада постати најважније и најпотребније биће.

Премда сада човек поседује убојна средства огромне моћи и непојмљиве прецизности, он прибегава деструктивној употреби (злоупотреби) скоро свих средстава свог цивилизацијског развоја. Тако мултипликована средства насиља продукују безброј нових типова злоћудних агресија које, изазвавши одговарајућу реакцију угрожене стране, доводе до посве нових врста конфликта у човековој заједници, до сукоба који према исходима по слабију страну нису мање погубни од ратова схваћених на конвенционални начин.

3) Полемистици недостају следеће теорије или учења: општа теорија полемистике са суптеоријама стратегије и тактике; општа теорија (учење) оружаних снага као посебна суптеорија организационих система, у оквиру које треба развити теорију управљања и руковођења; учење о ватреним системима као основи функционалне организације војске у оружној борби; теорија моћи и силе; учење о борбеним дејствима и њиховим функцијама; теорија и историја војних доктрина и историја полемистике.

Научна револуција: да или не?

Постојећа пракса формулисања војних доктрина није теоријски и методолошки утемељена. Доктрине се формулишу начелно, у скоро читавом свету, на основу тенденцијских правилности, тј. искуствених уопштавања или ставова чији релевантни услови нису прецизно, него

само делимично утврђени. Због тога, независно од уочених пукотина и неуралгичних тачака у њима, оне без генералног проверавања научним методама свега што садрже не могу послужити као основа за постављање и развијање нових хипотеза (теорија).

Право стваралаштво у науци, тј. прави напредак у научном сазнању настаје смењивањем теорија. Ти процеси се називају научном револуцијом. Ја се залажем за то да доктринарну теорију, као научно веома непоуздану, прогласимо научно мртвом теоријом. Била би то једна од највећих научних револуција, јер би тиме биле ослобођене креативне снаге ове војске за организовано трагање за истином о објекту и предмету наше целокупне праксе – оружној борби. Прекинемо да се задовољавамо јавним саопштавањем критичких опсервација које никог не обавезују, јер указивање на грешке једном мора довести до њиховог исправљања. Без целовите револуције у мишљењу и спознаји војних феномена, с аспекта свих војних наука, мале нације имају слабе изгледе да се изборе за самосталну државу и оптималну независност у свету све наглашеније доминације војног чиниоца. Само научна теорија може да буде прави, значајни ослонац војне доктрине као практичног знања.

Сматрам да би промене у начину мишљења друштва о сопственој безбедности довеле нашу нацију и државу у знатно повољнији положај. Наиме, очигледна је сличност позиције наших наука с позицијом других, посебно друштвених наука. Али, та сличност, колико нам је познато, ниједну другу науку није подстакла да се позабави релацијом која се у нас јавља као горући проблем. Штавише, у наукама се и не користи озбиљније термин *доктрина*, већ колоквијално и успут. Ако би такво стање потрајало, ми бисмо се за дужи период одрекли насушне потребе сваке државе да развија свестране одбрамбене механизме у ситуацији кад скоро да више не постоји ниједна област друштвеног живота која није изложена одређеном типу опресивног деловања. Развојем политичке, економске, правне, технолошке, културне, едукативне, демографске, конфесионалне и других доктрина стварају се услови за интегралну доктрину државе или, прецизније речено, за националну доктрину, која неминовно садржи и основна стратешка решења. Мислим да је давно прошло време недопустиве мисаоне редукције стварности – свођења проблема одбране на делатност војске.

Импликације научне револуције су: а) научна и на њима заснована стручна знања морају да буду наша компаративна предност у могућем сукобу с било којим, а посебно техничко-технолошки или на неки други начин надмоћнијим противником, и б) треба стварати социолошко-полемолошки утемељену науку ради њеног природног укључивања у систем науке у друштву, а тиме и Војне академије у Београдски универзитет (за такво решење у Француској залагао се Жан Жорес још на почетку 20. века).

Крај наше расправе биће знак за почетак нових, још одговорнијих обавеза Института за ратну вештину. Две обавезе су основне: 1) сређивање материјала ради издавања зборника, што је лакши део посла, и 2) студија реферата и саопштења која би, као резултат, морала дати целовит програм научне делатности у Војсци Југославије (барем до краја 20. века), с јасним стратешким циљевима и обавезама научних институција и војне организације у њиховом остварењу. Раскорак између научне и стручне праксе мора отићи *ad acta* и заувек припасти историји.